

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

31.

KAZI SONUÇLARI

TOPLANTISI

2. CİLT

25-29 MAYIS 2009

DENİZLİ

İÇİNDEKİLER

Numan TUNA, Nadire ATICI, İlham SAKARYA Burgaz Kazıları 2008 Yılı Çalışmaları	1
Mehmet KARAOSMANOĞLU Altın-tepe Urartu Kalesi 2008 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları	17
Halil TEKİN Hakemi Use (Diyarbakır) 2008 Yılı Kazıları.....	35
Nurettin KOÇHAN, Korkmaz MERAL Kyzikos 2008.....	51
Osman ERAVŞAR 2008 Alara Kazısı.....	63
Coşkun ÖZGÜNEL, Davut KAPLAN 2008 Gülpınar/Smintheion Kazı Çalışmaları (29.Yıl)	75
Fede BERTI 2008: Works of the Italian Archaeological Expedition at Iasos	91
Armağan ERKANAL, Nazlı ÇINARDALI KARAASLAN Panaztepe 2008 Yılı Çalışmaları	101
Sait BAŞARAN, F. Banu Uçar ÇAKAN, Gülder EMRE, Gülnur KURAP, Stefan KARWIESE Ramazan YILMAZ Enez (Ainos) 2008 Yılı Kazısı, Onarım-Koruma Çalışmaları.....	117
Andreas FURTWÄNGLER Didyma 2008	145
Ernst PERNICKA, Rüstem ASLAN, Peter JABLONKA 2008 Yılı Troia Kazı Sonuçları	165
Mevlüt ÜYÜMEZ, Özdemir KOÇAK, Ahmet İLASLI Dede Mezarı Nekropolü Kazıları 2008 Yılı Çalışmaları	183
Serdar AYBEK, Ali Kazım ÖZ, Aygün EKİN MERİÇ Metropolis 2008 Yılı Kazı Çalışmaları	195

Aliye ÖZTAN Acemhöyük 2008 Yılı Kazıları.....	235
Aliye ÖZTAN, Fazlı AÇIKGÖZ, Benjamin S. ARBUCKLE 2008 Yılı Köşk Höyük Kazıları	251
Vedat İDİL, Musa KADIOĞLU, Martin BECKMANN, Canan ÖZBİL SERİN, Rahşan TAMSÜ POLAT 2008 Yılı Nysa Kazı Ve Restorasyon Çalışmaları.....	271
Ergün LAFLI, Eva CHRISTOF Drei Neu Entdeckte Phallossteine Aus Der Chora Von Hadrianopolis.....	297
K. Aslıhan YENER Alalakh (Tell Atchana) Çalışmaları	315
Remzi YAĞCI, Fatih Hakan KAYA Soli/Pompeipolis 2008 Kazıları	333
Ersin DOĞER, Yusuf SEZGİN, Mehmet GÜRBÜZER Aigai 2007-2008	343
Eylem ÖZDOĞAN, Heiner SCHWARZBERG, Mehmet ÖZDOĞAN Kırklareli Höyüğü 2008 Yılı Çalışmaları	357
Abdullah YAYLALI 2008 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	375
Elif Tül TULUNAY “Nıf (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi:2008 Yılı Kazısı”	387
Akın ERSOY 2008 Yılı Symrna Antik Kenti Kazısı.....	409
Yutaka MİYAKE 2008 Yılı Diyarbakır İli, Salat Camii Yanı Kazısı.....	435
Ralf VON DEN HOFF Aizanoi 2008	451

2008 GÜLPINAR/SMİNTHEION KAZI ÇALIŞMALARI (29.YIL)

Coşkun ÖZGÜNEL*
Davut KAPLAN

2008 Yılı Çalışmaları

2008 Yılı Gülpınar Kazıları, 4 Ağustos - 10 Ekim 2008 tarihinde gerçekleştirilmiştir¹.

Smintheion kazı ve restorasyon çalışmaları 2008 yılında 3 alanda sürdürülmüştür.

---

* Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.

Araş. Gör. Davut KAPLAN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.

1 Başkanlığım altında yürütülen kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve maddî katkıları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin maddî desteği ile gerçekleştirilmiştir. Adı geçen kurumlara teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Efes Pilsen İçecek Grubu'na, Gülpınar Belediye Başkanı Ünal Karagöz ve belediye çalışanlarına maddî ve manevî yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Bilimsel çalışmalarımıza katkıda bulunan, kazı heyeti üyeleri, tapınakta mimarî belgeleme çalışmaları yapan Prof. Dr. Thekla Schulz-Brize (Almanya Regensburg Üniversitesi Mimarlık Tarihi Bölümü), Doç. Dr. Turan Takaoğlu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü), Doç. Dr. Erhan Öztepe (A.Ü. DTCF Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı), Yard. Doç. Dr. Tayyar Gürdal (Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı), Araş. Gör. Davut Kaplan (A.Ü. DTCF Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı), Araş. Gör. Aytaç Coşkun (Dicle Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü)'a teşekkür ederim.

2008 yılı çalışmalarına Kültür ve Turizm Bakanlığını temsilen katılan Çankırı Müzesi'nden Sanat Tarihçisi Atilla Can'a teşekkür ederim.

Büyük bir özveri göstererek çok ağır şartlarda bizlerle çalışan Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi Nalan Demirkan, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Seramik ve Cam Tasarımı Y. Lisans öğrencisi Engin Coşar, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Y. Lisans öğrencisi Abdulkadir Özdemir, Almanya Regensburg Üniversitesi Mimarlık Tarihi Bölümü'nden Mimar Ilona Dudzinski ve mimarlık tarihi öğrencisi Heike Bücherl, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğrencisi Hanife Aksüt, Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi İç Mimarlık Bölümü öğrencisi Beyza Erçakmak ve Muhasebe Sorumlumuz Yurdakul Biçer'e içtenlikle teşekkür ederim.

Birinci çalışma alanı 2004 yılından itibaren devam edilen ve kutsal alanın kuzeyinde, Alexandria Troas'tan tapınağa gelen Roma Dönemi kutsal yolu altında varlığı tespit edilen Prehistorik Dönem yerleşmesine yönelik olarak devam edilmiştir. İkinci çalışma alanı ise 2006 yılında başlanan su depolarına 4 ve 5 No.lu sondajın güney ve güneybatısında devam edilmiştir. Üçüncü olarak Apollon Smintheus kutsal alanına gelen kutsal yolun kuzeyinde yer alan ve Roma Hamamı'nda yapılan kazı ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

A. PREHİSTORİK YERLEŞİM KAZI ÇALIŞMALARI

Gülpınar (Smintheion) kazılarının 2008 yılı sezonunda Kalkolitik yerleşimler ilgili kazılara da devam edilmiştir. Apollon Smintheus tapınağına uzanan Roma Dönemi kutsal yolun kalıntıları altında tespit edilen Kalkolitik yerleşim alanında kazılara 2004 yılında başlanmıştır. 2008 yılı çalışmaları ağırlıklı olarak A5 ve A6 karelajlarında yürütülmüştür. Kalkolitik Dönem kültür katmanları kutsal yol kalıntıları altında yürüme zeminden itibaren arazi eğimine göre -1.20 metre ile -1.70 metre seviyeleri arasında tespit edilmiştir. Roma Dönemi yapı kalıntıları altında tahrip edilmemiş alanda yürütülen kazı çalışmalarında, bir kısmı 2007 yılında kazılan kare planlı yapı tamamen ortaya çıkarılmıştır (Resim: 1). Bu sezonki kazı çalışmalarıyla Kalkolitik yerleşimin tek bir kültür katmanı ile temsil edildiği yönündeki bilgiler doğrulanmıştır. 2007 yılında ortaya çıkarılan depo binasına bir duvar ile bağlantısı olan yaklaşık 5 m. x 5m. ölçülerindeki bu kare planlı yapının en önemli özelliği temel seviyesinde dikine yerleştirilen yassı taşların kullanılmasıdır. Yaklaşık olarak yer yer 60 cm. ye kadar bu yapının duvarlarının korunduğu gözlemlenmiştir. Bu yapının güney duvarı önünde tandır veya ocak yapısına ait izler tespit edilmiştir. Bu ocağın yakın çevresinin ısıdan dolayı oldukça sertleştiği görülür. Bu ocak yapısının hemen kuzeyinde ise olasılıkla çatıyı taşıyan ahşap direğin oturduğu bir taş altlık belirlenmiştir. Bu yapı içinde aynı zamanda çok sayıda tüme yakın çanak ve çömlek ele geçirilmiştir. Bunların büyük bir kısmı 2008 kazı sezonu sırasında tümlenmiştir (Resim: 2). Bu çanak

çömlek topluluğu içinde boynuz kulplu çanaklar, çömlekçikler ve dört ayaklı bir kâse dikkat çekmektedir. Çanak çömleğin yanı sıra kemik iğneler, taş balta (*celt*) çeşitleri, öğütme taşları ve çakmak taş âletler diğer buluntular olarak ön plana çıkmaktadır. Kazı sezonu sonunda ortaya çıkarılan bu mimarî yapının üzeri örtülerek korumaya alınmıştır.

B. KİREÇ KUYUSU VE SU DEPOLARI (REZERVUARLAR)

Smintheion kutsal alanı çevresindeki yapıların gün ışığına çıkarılması amacıyla 2004'ten itibaren yürütülen çalışmaların devamı niteliğinde olan 2008 çalışmalarına, ilk olarak 2006 ve 2007 yıllarında ortaya çıkarılan 1-5 No.lu su depolarının güneybatısında kalan alanın ortaya çıkarılması amacıyla başlamıştır.

2007 yılı çalışmaları sonunda varlığı tespit edilen 3, 4 ve 5 No.lu depoların aşırı tahribatı devamında başka rezervuarların da olabileceğini düşündürmüştür. İkinci olarak kutsal yol üzerinde yer alan çok sayıda pişmiş toprak su borusu hattının döşeniş şekli ve aksları, tapınak ve kutsal yol arasında kalan alanda başka su depolarının varlığını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda yapılan temizlik ve kontrol çalışmalarında üç farklı yapı tespit edilmiştir.

İlk çalışma alanı 3 No.lu su deposunun güneyinde 5x10 m. ölçülerindeki açmadır. Bu alandaki ilk yapı, 3 No.lu su deposunun doğu kenarına yaklaşık 1 m. mesafede tespit edilen kireç kuyusudur (Resim: 3). Bir benzeri 2007 yılı çalışmalarında 1 ve 2 No.lu su depoları arasında ortaya çıkarılan kireç kuyusu ile benzer özellikler göstermektedir. Yaklaşık 3 m. çapında yuvarlak planlıdır. 2007 örneğine göre daha büyük, ancak daha sığdır. Ortaya doğru derinleşen kuyunun en derin yeri 1.20 m.dir. Tapınaktan kuzeybatıya doğru alçalarak devam eden ana kayaya açılmış kuyunun iç yüz duvarları gerekli görüldüğü yerde blok taşlarla örülmüş olmasına karşın, genelde kaba moloz taşlıdır. Aşırı ısının etkisiyle batı yönündeki üst sıra taşların eridiği ve camlaştığı görülmektedir. Tapınak tarafında camlaşmanın olmaması arazinin eğimi ve

buna bağlı olarak rüzgârın yönü dikkate alındığında normal karşılanmalıdır. Yapılan çalışmalarda tabanı oluşturan ana kaya üzerinde 10-15 cm. kalınlığında değişen yarı eriyik kireç ve üzerinde 6-10 cm. arasında değişen kalınlığa sahip kül tabakası tespit edilmiştir. Üst tabakayı ise aynı özellikler gösteren ince çakıllı sert toprak tabakasını oluşturmaktadır. Su depolarına yakınlığı ve benzerinin olması nedeniyle depoların inşasında kullanılan kireçlerin temini için yapılmış olmalıdır.

İkinci yapıyı ise kireç ocağının batısında 3 No.lu su deposunun köşesine 30 cm. uzaklıktaki su deposu kalıntısı oluşturmaktadır (Resim: 4). 3 No.lu su deposundan 10 cm. yüksek bir kotta yer almaktadır. Kireç harç ve moloz taşlarla örölü su deposundan yalnızca bir köşe korunabilmiştir. Tabanda kiremit ve seramik parçalarının katkı malzemesi olarak kullanıldığı sıva harçtan bir bölümü korunmuştur. Korunan duvar yüksekliği 1 m. dir. Arazinin güneye doğru eğimli olması nedeniyle dik açı ile 3 No.lu su deposuna yakın inşa edilmiştir.

Üçüncü yapı ise 3 ve 4 No.lu su depolarının güneyine yaklaşık 50 cm. aşağı seviyeye ve 3 No.lu su deposuna paralel inşa edilmiştir. Üzerinden geçen ve 2005 yılında kaldırılan bahçeler içine inen toprak yolun altında kaldığı için sadece iki kat taban sıvası korunabilmiştir. Yaklaşık 4 m. genişliğe sahip yapının temelinde kullanılan moloz taşların yönü ve köşe pahı dikkate alındığında dikdörtgen bir plana sahip olmalıdır.

2006-2007 kazı sezonlarında ortaya çıkarılan 5 adet su deposu sayısının 7'ye ulaşmış olması, kutsal alanda suyun önemi açısından dikkate değerdir. Kutsal cadde üzerinde ve kenarında yer alan pişmiş toprak künk hatları ve hemen batısında yer alan Roma hamamı bu durumu açıklar niteliktedir.

C. ROMA HAMAMI

Önceki yıllarda yapılan çalışmalarda *nymphaion* olarak isimlendirilen ve yazılı belgelere aktarılan Roma hamamı, 2008 yılı çalışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Gerekçe olarak 2007 yılı çalışma raporuna da

eklendiği gibi yalnızca bir duvarı ayakta kalmış ancak yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya olan mimarînin kurtarılması ve kazılması amaçlanmıştır. Bu yapı ve çevresinde yapılan çalışmalar iki aşamada sürdürülmüştür. Bunlar kazı ve onarım çalışmalarıdır.

1. Kazı Çalışmaları

2007 yılı kazı çalışmaları sonucunda ortaya konan su depolarındaki artış nedeniyle suyun kullanımına yönelik inşa edilen yapıların ortaya çıkarılması 2008 kazı sezonu için bir amaç olmuştur. Üzerinde ve çevresinde yer alan özel şahıslara ait bahçelerin olması ve son yıllarda bakımsız kalan bahçelerin ağaç ve çalılarla kaplanması, yüzeyde çalışmayı zorlaştırmıştır. Öncelikle onarımı gerektiğinden kazısının yapılması amaçlanmış ve kazı sonucunda Roma Dönemine ait bir hamam olduğu tespit edilmiştir.

Hamam kazısı için belirlenen alan 21x26 m. ölçülerindedir (Resim: 5).

Caldarium nişli duvar kalıntısı: Kutsal alanda ayakta kalabilen en yüksek kalıntı olarak tespit edilmiştir. Kutsal caddeye batıda 10.50 doğuya doğru ise 12.50 m. mesafede yine 5 No.lu su deposu taban harcına kadar 17 m, tapınağa ise yaklaşık 57 m. uzaklıktadır. Etrafında yer alan çalılarının yoğunluğu yapıyı iç ve batı cephelerden belgelemeyi zorlaştırmıştır. İncelenemediği kısımlardan 2.80 m. kalınlığında doğu-batı yönünde uzanan bir kütleli duvar tespit edilmiştir. Ortada mekân içine bakan cephede batı köşeye yakın bir niş tespit edilmiştir. Nişin üstü korunabildiği kadarıyla yarım yıldız tonoz şeklindedir ve tuğla ile örüldüğü anlaşılmıştır. Batı dar cephede 5 sıra, güney kör cephede ise 8 sıra kesme blok taşın tahrip edildiği anlaşılmıştır. Nişin oluşturduğu 2.10 m. lik boşluk duvarda taşıyıcılık özelliğini azalttığından tahribat büyümüştür. Dar ve uzun cepheden sökülen blok taşlar ve nişin tahrip edilmesi, niş ortasından büyük bir çatlağın oluşmasına neden olmuş, özellikle kazı sırasında yıkılma tehlikesi doğurmuştur. Bu nedenle duvar bölünerek kısmî çalışmalar restorasyon bölümünde ifade edileceği gibi korumaya yönelik olarak yürütülmüştür.

Duvarın Roma Dönemine ait bir hamam olduğunun tespitinden sonra çalışmalara kuzey yönde devam edilerek çalılar ve bahçe duvarları temizlenerek var olduğu tahmin edilen *caldarium* çalışmalarına başlanmıştır.

Yapılan kazı çalışmaları sonucunda 7.50/7.55x11.60 m. ölçülerinde batısında yarım daire bir apsisin yer aldığı mekân ortaya çıkarılmıştır (Resim: 6). Apsisin genişliği 6.10 m. derinliği ise 2.45 m. olarak ölçülmüş olup *caldarium* ana mekândan dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Apsis duvar kalınlığı 85 cm. apsis önü duvar kalınlığı ise 75 cm.dir. Temel seviyesine kadar tahribata uğramış olan apsiste temelde iki yarım daire oluşturacak moloz örgülü duvar tespit edilmiştir. Apsis duvarları bu iki yarım daire temeller üzerine inşa edilmiştir. Apsis duvarları temel taşlarına kadar 65/110 cm. arasında değişen yükseklikte korunmuştur. Apsis içerisi 110 cm. derinliğe inilmiş, ancak zemin olabilecek herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Kazılan derinlikte kireç harçlı moloz taşlar, olasılıkla havuz olarak kullanılan apsisin su geçirmezliğini sağlamaya yönelik olmalıdır. Duvarlar ve köşelerde kesme blok taşlar, cephelerde ise moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Harçlı duvarlarda andezit/bazalt ve kalker taşları kullanılmıştır.

Caldariumun kuzey bölümünde 2.80 m. genişliğinde kapı açıklığı bulunmaktadır. Bu yöndeki duvarlar nişli kısımdan daha dar olmasına karşın 1.95 m. lik ölçüsüyle oldukça geniştir. Apsiste olduğu gibi kuzey bölümde yer alan bu duvarlarda da köşelerde blok taşlar, cephelerde ise moloz taş ve tesviye için yatay örülmüş tuğla kullanılmıştır.

Kuzeyde su depolarına bakan cephede yer alan duvarlar daha dardır. Duvarlarda moloz taş ve tuğla bir arada kireç harçla örülmüştür. 75/80 cm. genişliğe sahip duvarda yer alan iki açıklık duvarı üç parçaya bölmüştür. Açıklıkların her iki yanında yer alan 65/80 cm. yükseklik ve 100 cm. uzunluğundaki tuf bloklar olasılıkla hipocaust sistemine ait kemer açıklıkları olmalıdır. 50 cm. genişliğe sahip bu açıklıkların üst bölümde daha geniş tutulmaları kemer ağırlığını bindirmek ve kemer açıklığını vermek için düzenlenmiştir. Bu duvarlarda duvardan ısıtma sistemine ait metal monte izleri tespit edilmiştir. Her iki açıklığın önünde yer alan dikdörtgen tuğlalar

zeminde korunmuşlardır. Hypocaust ayaklarına ait olması gereken bu tuğlalar hamamın tahribatı sırasında ana kaya seviyesine kadar sökülmüşlerdir. 30x30, 41x34 cm ölçülerinde değişen kare tuğlaların yanı sıra zeminde künk şeklinde kullanılmış üç adet ağız kenarı bulunan hypocaust ayağı da tespit edilmiştir. Ancak hypocaust sistemi ve suspensuraya ait görsel bir malzeme ele geçirilmemiştir.

Caldariumdan tepidariuma geçiş 2.80 m. genişliğinde bir kapı ile sağlanmaktadır. Kapı eşik taşları, suspensura ve hypocaust ayakları tahrip edildiğinden 135 cm. yükseklikte korunmuşlardır. Kapı altından zeminden 5/10 cm. yükseklikte *caldariuma* sıcak hava geçişini sağlayan çapraz devam eden bir kanal yer almaktadır ve 50 cm. genişliğe sahiptir.

Tepidarium, doğuya doğru genişleyen dikdörtgen plana sahiptir (Resim: 7). Batıda 8.60 kuzeyde 8.80 m. genişliğe sahip mekânın uzunluğu 12.60 m. dir. *Tepidarium* doğu iç cephede yıkanma nişleri yer almaktadır. Tepidarium doğu cephesine kadar 2.15 m. derinliğe sahip yıkanma nişlerinde *opus incertum* duvar örgüsü dikkat çekmektedir. Tabandan 95 cm. yüksekteki güney nişin korunan yüksekliği 122 cm. dir. Niş içerisine inen suyun geldiği düzeneğe ait kanalın niş tabanına olan yüksekliği 90 cm. dir. Tabanda kiremit veya tuğla parçalarından karışıma sahip kireç harçlı zemin korunmuş olup aynı harç yer yer *opus incertum* örgüsünü de kaplamaktadır. Ele geçirilen *in situ* mermer parçaları, zemin ve duvarların mermer levhalarla kaplandığını göstermektedir. Nişin her iki köşesinde kesme blok taşlar dikey olarak kullanılmış ve üzerlerinde yer alan yuvalardan büyük mermer blokların kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kuzeyde yer alan yıkanma nişi ise güney köşede yer alan ile aynı özellikler göstermektedir. Ancak nişin arka duvarı tamamen yıkılmış sadece yarım daire formu korunmuştur. Niş arkasında niş tabanı ile aynı seviyede çentiklenmiş iki mermer döşeme bloğu bu nişin güneyden daha farklı bir düzenlemeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Arka tarafla olan bağlantısı 2009 yılı çalışmaları ile aydınlanacaktır.

Doğuda yer alan iki yıkanma nişi arasında ise epeyce tahribat görmüş *prae-furnium* girişine ait kemer tuğlaları tespit edilmiştir. Hamamın genelinde

görülen bu tahribat bu girişler için de geçerlidir. Ancak *in situ* korunabilen tuğla kemerli düzenlemenin genel özellikleri arka bölümün tamamen kazılmasından sonra ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda üzerinde yer alan toprak harçlı moloz Bizans duvarı kaldırıldıktan sonra daha net anlaşılacaktır.

Kuzeydoğu köşesinde yer alan tahripat görmüş bu nişin önünde *tepidarium* kapı açıklığına yakın bir niş düzenlemesi daha vardır. 150 cm. genişliğindeki bu nişin derinliği 40/42 cm. arasında değişmektedir. Zeminde olasılıkla hypocaust seviyesinin altında korunan üç adet tuf bloğu oturma sıralarını hatırlatmaktadır. Ancak aşırı ısıdan yanmış olmaları ve hypocaust seviyesinde olmaları nedeniyle sıcak hava çıkışı ile bağlantılı olmalıdırlar.

Kuzeybatı köşesinde ise olasılıkla sade bir düzenlemeye sahip mimarî olmalıdır. Korunabilen duvar üst seviyesi belirlenmiş, fakat zaman yetersizliği nedeniyle kazısı bir sonraki kazı sezonuna bırakılmıştır. Ancak batı duvar üst seviyede mekân içine bakan cephede duvar alt tabaka derzli sıvasına rastlanmıştır. Bu bölümün tahribatına 75 cm. genişliğe 1.35/1.45 m. yüksekliğinde korunmuş duvarlar ışık tutmaktadır. Özellikle *tepidarium* kazısı öncesinde güneybatı köşede yer alan modern sulama havuzu duvarların tahribine neden olmuştur. Bu nedenle fotoğraf ve çizimleri yapılarak belgelenen sulama havuzu kaldırılmıştır. Havuzda kullanılan taşlar ise hamamın güney anıtsal duvarından alındığından restorasyonla tekrar yerlerine konmuştur.

Caldarium ve *tepidarium* arasını bölen kalın duvarla aynı mimarîye sahip bir diğer duvar *tepidarium* girişinin her iki yanında yer almaktadır. Batıda 1.85 m. doğuya doğru daralarak 1.80 m. olarak ölçülen duvarda *caldariuma* geçişi sağlayan kapı açıklığı ile aynı ölçülerde ikinci açıklıkla *tepidariuma* bir önceki mekândan geçiş sağlanmıştır. Kazısı 2009 kazı programına dâhil edilen mekân veya mekânların varlığına işaret eden yüksek zemin kapı açıklığı dışında korunmuş olup hypocaust sistemi uygulanmamıştır. Ayrıca *tepidarium* kuzeydoğu dış köşede ortaya çıkarılan bir mozaiğe ait köşe soğuk mekânların varlığına işaret etmektedir.

Hamamda plan açısından apsisli ve nişli uygulama erken dönem imparatorluk yapılarını hatırlatsa da, onlardan daha küçük plana sahip olduğu boyutlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca sıra tipi hamamlara dâhil edilebilecek şemasıyla Troas bölgesi için nadir bir örnektir. İlerleyen kazı sezonlarında ortaya konan çalışma sonuçları plan açısından kesin yargıya varmamızı sağlayacaktır. Ancak *tepidarium-caldarium* girişi ve karşılarında yer alan merkezi niş özel planlamaya tâbi tutulduğunun göstergesidir. Buna ek olarak niş ve kapı akslarının yapının ortasından biraz batıya kaymaları doğuda yer alan ısıtma sistemleri ile bağlantılı olmalıdır.

Kazıda ele geçirilen küçük buluntular oldukça sınırlı olup yapının tekniği açısından yeterli bilgiyi verecek kadar yoğun değildir. *Caldarium*da ele geçirilen hypocaust tuğla ve ayaklarının yanı sıra *tegulae mammatae* parçaları ele geçirilmiştir. Isıtma sistemine ait bu örnekler dışında tubuli veya farklı tuğla ele geçirilmemiştir. Temellerine kadar sökülen yapının her iki mekânı zemine kadar dolgudan oluşmaktadır. Seramik açısından M.S.2-3. yüzyıl ve çoğunluğunu M.S. 5 ve 6. yüzyıl seramiklerinin oluşturduğu bulgular arasında üst seviyede M.S.11. yüzyıl Bizans sırlı seramikleri almaktadır. Ancak en dikkat çeken buluntu grubunu M.S.2-3. yüzyıl seramikleri ile aynı tabakada ele geçirilen çok sayıda boğa boynuzu oluşturmaktadır. Aynı tür boğa boynuzlarının tapınak çevresinden ve su depolarından ele geçirilmiş olması tanrı Apollon'un kurbanlık hayvanları ile ilişkilendirilebilir.

2. ROMA HAMAMI KORUMA ÇALIŞMALARI

Koruma öncesi durumu: Restorasyon programı ise acil onarım gerektirdiği için ve yıkılma tehlikesinin olması nedeniyle çalışmalara Roma hamamında yoğun olarak devam edilmiştir. Dikdörtgen plana sahip korunması gereken duvarın orijinal yüksekliği ve mimarîsi tam olarak bilinmemekteydi (Resim:8). Bir sıra yatay bir sıra dikey taş örgülü dış cepheye sahip olduğu temizlenen arka cepheden anlaşılmaktadır. Ana iskeleti oluşturan bu bloklar, arası harçla örülü moloz taştan oluşmaktadır. Yatay bloklar bu moloz duvara gömülü iken dikey bloklar dikdörtgen ve kare bloklarla örülmüştür. Kalker

malzemenin yoğun olduğu arka ve iki dar yan cephede batı köşesi ve niş acil korunma gerektirmiştir. Bu blokların Bizans Döneminden başlayarak son yüzyıla kadar sökülmesi nedeniyle arka cephede yer alan ve caddeye bakan kör cephe tahribat görmüş ve kemer görüntüsü kazanmıştır. Yapı batı dar köşede tehlike arz etmekte ve özellikle taş bloklar bu dar cephede havada asılı durmaktaydılar. Örgü harcı ile ayakta duran batı dar cephe ve niş arkasındaki tahribat, yapının büyük bir bölümünün çökmesine yol açabileceğinden koruma çalışmaları niş, arka kör cephe ve batı dar cephede gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle en zayıf nokta olarak nişin en üst noktasında yer alan tonozu kadar destekleme çalışmaları amaçlanmıştır. Bu yıkıma öncülük eden ve yapı üzerinde yer alan ot ve çalıların ise temizlenmesi gerekmektedir.

Tahribat geç Antik Dönemden günümüze kadar devam etmiştir. Bu bağlamda duvarın üst bölümünde cepheye yerleştirilmiş profilli saçak taşları Bizans Döneminde sökülmüş ve hemen arkada cadde üzerinde yer alan yapılarda döşeme olarak kullanılmıştır. Ayrıca su deposunun kemerlerinin sökülerek bahçelerde sulama havuzu olarak kullanılması, Smintheion yapılarının ortak kaderi olarak görülmektedir. Yapının yüksekliği nedeniyle alt bloklar sökülmüş ve yapı temelden sarsılmış ve üst bloklar yaşam için de tehlikeli olmaya başlamıştır.

Bu nedenle hem yapının kazılıp ortaya çıkarılması hem de gerekli konservasyonu yapılarak koruma altına alınması gerekmektedir.

Koruma çalışmaları: Çalışmalar öncelik gerektiren bölümler sırasına göre gerçekleştirilmiştir.

İlk çalışmalar batı dar cephede yapılmıştır. Temelden itibaren 7 sıra taş bloğun söküldüğü kazı çalışmaları ile anlaşılmıştır. Öncelikle güneybatı köşe taşlarındaki tahribatın izleri silinmeye çalışılmıştır. Bu yönde çevrede kullanılmak üzere sökülürken kırılan alt sıra bloklarının köşeleri özgün parçalarla tamamlanmıştır. Özgün parçası bulunmayan bloklar ise üst sıralardaki taş sıralarının dizilebilmesi için bağlayıcı harçla tamamlandıktan

sonra bir üst sıraya geçilmiştir. En alt sırada dikey olmak üzere bir yatay bir dikey blokla örülmüştür. Özgün yapısında var olan ve 5. taş sırasını oluşturan silmeli bloklar kırıldıklarından parçalar dikkate alınarak yeniden taşçı ustaları tarafından yontulmuştur. Batı dar cepheyi apsise bağlayan köşe bağlanmamış, amaç koruma olduğundan 7 taş sırası örülerek askıda duran kalker bloklar desteklenerek özgün yapısına kavuşturulmuştur. Bu cephede çoğunluğu kalker olmak üzere andezit bloklar tercih edilmiştir. Özgün üst sıra bloklar arasındaki boşluklar bitkilerin yeniden tahribine karşı sıvanarak kapatılmıştır (Resim: 9).

Arka cephede kemer görüntüsü veren bölüm nişin arkasında kalan zayıf örgüden kaynaklandığından nişle birlikte örülmüştür. Temelde harçlı moloz taş kullanılmış duvarın köşelerinde kesme taş kullanımı Roma hamamının bütün duvarlarında geçerlidir. Bu kural dikkate alınarak alt sıralarda tahribat gören moloz taşlı duvarlar belli seviyeye kadar örülerek kuvvetlendirilmiştir. Bir dikey bir yatay olmak üzere toplam 8 adet kesme blok taş özgün yapısına sadık kalınarak yine özgün malzemeyle örülmüştür. Tercih edilen bloklar arasında kalker ve andezitler yoğun olarak kullanılmıştır. İlk dikey bloklar 70 cm. yüksekliğinde olup uzunluk ve kalınlıkları değişmektedir. Yatay bloklar bağlayıcı olup 31/35 cm. yüksekliğinde özgün yapıya uyularak dizilmişlerdir.

Caldarium nişinde yapılan koruma çalışmalarında, dar ve arka cephede olduğu gibi görsellik de amaçlandığından yine özgün duvar tekniği ve malzemesi kullanılmıştır (Resim: 10-11). Malzeme için öncelikle kazı çalışmaları yapılmış eksik kalan taşlar ise yine kutsal alandaki bahçe ve tarlaların duvarlarından sağlanmıştır. Nişte ilk üç sıra özgün taş sırasından oluşmaktadır. İki düzgün cephe küçük kesme taşların tesviyesi yatay tuğla örgüyle sağlanmıştır. Nişin her iki yanında cephelerde fazla tahribat görmüş bloklar desteklenmiş ve sökülenler çevreden alınarak tekrar yerlerine konmuşlardır. Orijinal yapısına sadık kalınarak örülen niş açıklığı yukarda yıldız motifli tuğla örgüye kadar devam ederek çatlak altına kadar desteklenmiştir.

Yapının özgün formu korunarak 2008 yılı çalışma programına uygun olarak koruma çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Resim 1: Gülpınar (Smintheion)
kalkolitik kazıları bünyesinde
2008 yılında ortaya çıkarılan
mimarî yapı temelleri

Resim 2: 2008 yılı Gülpınar
(Smintheion) kalkolitik
kazıları sırasında ortaya
çıkarılan çanak çömlek
buluntularının bir kısmının
toplu hâlde görüntüsü

Resim 3: 3 No.lu su deposunun doğusunda ortaya çıkarılan kireç kuyusu

Resim 4: 3 No.lu su deposunun köşesine dik inşa edilmiş su deposunun kalıntısı

Resim 5: Kazı sonrası Roma hamamı'nın kuzeydoğudan genel görünüşü

Resim 6: *Caldarium*. Batıdan görünüşü

Resim 7: *Tepidarium*. Doğu bölümü

Resim 8: Roma hamamı *caldarium* arka cephe. Kazı ve restorasyon öncesi

Resim 9: Roma hamamı. *Caldarium* arka cephe. Restorasyon sonrası

Resim 10: Caldarium niş. Kazı ve restorasyon öncesi

Resim 11: *Caldarium* niş. Kazı ve restorasyon sonrası